

С.С. Қалдыбаева¹

¹т.ғ.м., Тарих кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

XIX АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ПАТША ҮКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАНҒА ОРЫС ШАРУАЛАРЫН ҚОНЫСТАНДЫРУЫ

Аңдатпа

XIX ғасырдың II-ші жартысында Қазақ хандығының толық саяси билігінен айрылуымен Ресей патшалығы Қазақстанда қоныстандыру саясатының іс-шараларын жүзеге асыра бастайды. Патша үкіметінің бекіністері ретінде Қазақстанда пайда болған алғашқы қалашықтарда Орал мен Сібір казак-орыстарының әскері тұрақтанды. Бұл әскер империяның шекаралық аймағын қорғайтын пункттер ретінде және Орта Азия мен Сібірге Ресейдің ықпалын орнықтыратын бірден-бір тірек қызметтерін қоса атқарды.

Ресейдің ішкі аудандарында аграрлық мәселенің шиеленісуіне байланысты және қуаңшылық пен ашаршылық, шаруалардың өлкеге қоныс аудару екінін күшейтті.

Қазақстан территориясындағы «артық» жерлерді анықтау үшін «Қоныстандыру басқармалары» мен арнайы статистік партиялары (бөлімдері) құрылып, «Азиялық Ресейдің» көшпелі халқының жерді пайдалануы мен шаруашылығын зерттеу Бағдарламасы құрастырылады. Зерттеу карточкаларына жергілікті халықтың саны, жасы мен жынысы және айрықша белгімен орыс тілін білуі сияқты мәліметтер жиналды.

Қоныстандыру саясатының нәтижесінде қазақ жерлеріне орыс шаруаларын қоныстандырумен қатар, мемлекеттік қазына қарауына тиесілі орман саяжайлары мен хуторларды және т.б. мемлекеттік нысандарды салуға алынды. Бұл іс-шаралар қазақтарды шөл және шөлейт жерлерге көшірумен және дәстүрлі мал шаруашылығы жүйесін жүргізуге нұқсан келтіруіне әкелді.

Кілт сөздер: қоныстандыру, отарлық саясат, артық жер, Қоныстандыру басқармасы, статистік партиялар.

Қалдыбаева С.С.¹

¹м.и.н., ст.преподаватель кафедры История,

Казахская национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ В КАЗАХСТАН РУССКИХ КРЕСТЬЯН ЦАРСКИМ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ В КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Аннотация

Утрата всей полноты политической власти Казахского ханства во второй половине XIX века привела к реализации мер политики расселения Русского царства в Казахстане. В первых городах, появившихся в Казахстане в качестве укреплений царского правительства, была стабилизирована «Армия Уральских и Сибирских казачьих русских». Эта армия служила опорным пунктом обороны приграничного региона Империи, а также единственной опорой для установления русского влияния в Средней Азии и Сибири.

В связи с обострением аграрной проблемы во внутренних областях России, засухой и голодом усилился акцент на переселении крестьян в край.

В целях выявления «излишков» земли на территории Казахстана будут созданы Переселенческие отделы и специальные статистические партии (отделы), а также разработана программа изучения землепользования и хозяйства кочевого населения «Азиатской России». В учетных картах собирались такие данные, как численность, возраст и пол местного населения, а также знание русского языка с отличительной заметкой.

В связи с обострением аграрного вопроса во внутренних районах России засухой и голодом усилились темпы переселения крестьян в край.

Для выявления «лишних» земель на территории Казахстана будут созданы «Переселенческие управления» и специальные статистические партии (отделы), разработана программа изучения землепользования и хозяйства кочевого населения «Азиатской России». В исследовательских карточках были собраны такие данные, как численность местного населения, возраст и пол, а также знание русского языка с отличительной пометкой.

В результате переселенческой политики, наряду с расселением русских крестьян на казахских землях, было взято на себя строительство лесных дач и хуторов и т. д., находившихся в собственности государственной казны. Эти меры привели к переселению казахов на пустынные и полупустынные земли и нанесли ущерб традиционной системе животноводства.

Ключевые слова: переселение, колониальная политика, избыточная земля, управление расселением, статистические партии.

S.S. Kaldybayeva¹

¹ magister of history, senior lecturer of the Department of History,
Kazakh national women's teacher training University, Almaty, Kazakhstan

THE SETTLEMENT OF RUSSIAN PEASANTS IN KAZAKHSTAN BY THE TSARIST GOVERNMENT IN THE LATE XIX-EARLY XX CENTURY

Abstract

The loss of full political power of the Kazakh Khanate in the second half of the XIX century led to the implementation of measures of the policy of settlement of the Russian Kingdom in Kazakhstan. In the first towns that appeared in Kazakhstan as fortifications of the Tsarist government, the army of the Ural and Siberian Cossack Russians was stabilized. This Army served as a point of defense of the border region of the Empire, as well as the only support for establishing Russian influence in Central Asia and Siberia.

Due to the aggravation of the agrarian problem in the inner regions of Russia, drought and famine increased the emphasis on the resettlement of peasants to the region.

In order to identify «surplus» land on the territory of Kazakhstan, «Resettlement departments» and special statistical parties (departments) will be created, and a program of study of land use and economy of the nomadic population of «Asian Russia» will be developed. The study cards collected data such as the number, age and gender of the local population, and knowledge of the Russian language with a distinctive feature.

As a result of the settlement policy, along with the settlement of Russian peasants on Kazakh lands, the construction of forest dachas and farms, etc., which were owned by the state treasury, was taken over. These measures led to the resettlement of Kazakhs to desert and semi-desert lands and damaged the traditional system of animal husbandry.

Keywords: settlement, colonial policy, surplus land, settlement administration, statistical parties.

Кіріспе. Қазақ хандығы саяси билігінен айрылып, қазақ жерінің Ресей патшалығының құрамына еніп, әкімшілік – территориялық бөлшектенуі және басқарудың дәстүрлі жүйесінің бұзылуымен Қазақстанда отарлық саясаттың жаңа сипаттағы көрінісі – қоныстандыру басталды.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық құрылымы екі фактормен анықталады: капиталистік қатынастардың енуі және қазақ даласында жаңаша бағыт алған отарлық саясаттың күшеюі.

Патша үкіметінің орыс шаруаларын қазақ даласына көшіру саясаты 1861 жылы ақпандағы «Ресейдегі крепостнойлық правоны жою туралы манифест» қабылдануымен басталды. Орыс шаруалары биліктің рұқсатын күтпестен «бос» жерлерге ағылып көше бастады. Билік жағдайды бақылауға алу мақсатында «Қоныс аудару басқармаларын» құра бастайды.

Бұл мәселені шешуді тездету үшін патша үкіметі үш міндет қойды: біріншісі - Ресейдегі орталық аудандардағы шаруалардың толқуын әлсірету; екіншісі - шалғай аудандарда қалған шаруаларды құнарлы жерлермен қамтамасыз ету; үшінші міндет – қазақ даласындағы қоныстанушылардың санын көбейту. Яғни, олардың ішінен патшалық империяның мүдделерін қорғауға дайын қызмет жасауға ерікті қолшоқпарларды дайындау болды. Бұл саясат 1866 жылғы 20 қазанда Батыс Сібір Бас басқармасының қаулысында да атап көрсетілген: «...Моральдық қасиеттері мен материалдық мүмкіндіктері бар шаруалардың көпшілігіне Қырғыз даласында қоныстануға рұқсат етіледі...»

Мақсаты. Мақалада XIX аяғы мен XX ғасырдың басында патша үкіметінің Қазақстанға орыс шаруаларын қоныстандыруы теориялық негізде жан-жақты зерттеліп сипатталған. Зерттеудің

мақсаты - Патша үкіметінің отарлық саясатының мақсатын айқындау, Қазақстанға қоныстандырудың саяси, әлеуметтік-экономикалық алғышарттарын анықтау, Қазақстанға қоныс аудару мәселесін талдау.

Материалдар мен әдістер: Зерттеудің әдіснамалық негізі тарихи қағидаттарға, дереккөздік талдауға және зерттелетін процестерге объективті көзқарасқа негізделген. Тарихты зерттеудегі ұлттық мүдде авторға объективті тұжырымдар қалыптастыруға жағдай жасады. Сонымен қатар зерттеу әдістері ретінде нақты, салыстырмалы талдау, жүйелеу, салыстыру, хронологиялық, ретроспективті әдістер қолданылды. Зерттелетін оқиғалардың толық сенімділігін қалпына келтіру үшін дереккөздік әдіс қолданылды.

Нәтижелерді талқылау. П.А. Столыпин империяның шығысындағы жерлерді шетелдіктердің басып алуынан қорғау деген желеумен қоныстандыру саясатын «ұлттық» маңызы бар мемлекеттік саясат ретінде қарастыруды ұсынып, Қытаймен шектесіп жатқан халқы «аз» елді мекендерді Ресей билігіне бағындыру қажеттілігін ұсынды. Және шұрайлы қара топырақта «орыс халқының жаңа ұрпақтарын өсіруге болады» деген мемлекеттік маңызы бар «ішкі» мәселені қозғады.

Патша үкіметінің бұл отарлық саясатының алдыңғы екіні ХҮІ ғасырдың аяғында Жайық бойына ерікті казак-орыстардың қоныстануынан бастау алады. Кейінірек, ХҮІІ ғасырда казак-орыстар Ертіс өзенінің бойында қалашықтар (бекіністер) сала бастауымен «Орал мен Сібір казак-орыстарының әскері» құрылды. Бұл әскер патша үкіметінің шекаралық аймағын қорғайтын пункттер ретінде және Орта Азия мен Сібірге Ресейдің ықпалын орнықтыратын бірден-бір тірек қызметтерін қоса атқарды. Сондықтан, қазақ даласына келген казак-орыстар патшалықтың қолдауымен шексіз биліктер мен жеңілдіктерге ие болды.

Қоныс аудару қазақ халқына үлкен зиянын келтірді. Мысалы, егер Қазақстанда егіншілікке жарамды 50 млн. гектар жер болса, онда қоныс аударушыларға жергілікті тұрғындардан іріктелген 40 млн. гектар құнарлы жерлер берілді. Нәтижесінде, қазақтар шаруашылық көзі болып отырған жерлерінен ығыс-тырылды. Жетісуға инспекциямен келген сенатор Х.Пален патша үкіметіне өз есебінде былай деп жазды: «Қоныс аудару басқармасының шенеуніктері Жетісу өлкесінде 30 мыңнан астам өмір сүретін 5100 отырықшы қыстақты жойды. Ең құнарлы жерлер казактарға алынып берілді».

Осылайша, патша үкіметі орыс шаруаларын Қазақстанға көшіру кезінде өз мақсаттарына толық жетті. Қазақ жерлері «мемлекеттік меншік» деп жарияланып және оларды отарлық саясат мақсатында басқаруға алынды.

Зерттеу нәтижесі: Шаруалардың өлкені өз еріктерімен биліктің рұқсатынсыз қоныстануы 1866 жылдан басталады. Сол уақыттарда Ақмола облысында алғашқы еріктілер поселоктары құрылды. Алғашында шаруалар жерді қазақтардан жалға алса, кейіннен отарлық саясаттың күшеюімен, жалға алынған жерлерді басыбайлы меншіктеріне алуымен аяқталады. Кейіннен Сібір генерал-губернаторлығына Казнаковтың келуімен (1870 ж.) бұл аймақта да ресми қоныстанушылар поселкелері пайда болды. [1]

Орыс шаруаларының қазақ даласын қоныстануымен 1869 жылы Қапал уезінде – Гавриловское және Луговое, 1870 жылы – Маловодное және Зайцев, 1871 жылы – Михайловское, Николаевское, Қарасу және басқа шаруалар қоныстары пайда болды.

1873 жылы Түркістан генерал-губернаторы К.Ф. фон Кауфман Қазақстанды отарлаудың жаңа жоспарын ұсынды. Шаруалардың қоныстанған поселкелері Орынбордан Ташкентке, Ташкенттен Верный қаласы арқылы Семейге қарай негізгі жолды қамтуы тиіс болды.

Нәтижесінде, орыс поселкелері қазақ даласын теңдей төртке бөліп, Орынбордан Ташкентке, Ташкенттен Жетісу арқылы Алтай өлкесіне дейін кесіп өтеді делінді.

Алайда, қоныстандыру іс-шаралары қарқынды дамымады. Себебі, помещиктер Ресейдің ішкі аудандарынан шаруалардың жаппай көшірілуін қолдамады. Жер өндейтін арзан-қол шаруалар күші помещиктерге де қажет еді.

Тек, 1881 жылы Ресейде шаруалар қозғалысының жиілеуі, аштық пен холера ауруының таралуына байланысты патша үкіметі Қазақстанға қоныс аудару туралы «тыйым» салынған шешімін өзгертіп, «Уақытша ережелерді» қабылдайды. Ережеге сәйкес қоныстанушы - шаруаларға жан басына 45 десятина мен әр түрлі жеңілдіктер берілді. Алайда, 1883 жылы Ресейден орыс шаруаларын қазақ даласына қоныстандыру мәселесі «уақытша» тоқтатылады. [2]

Қолда бар тарихи мәліметтер бойынша қазақ даласына қоныстанушылар туралы кестеде төмендегідей мәліметтер келтіріледі. Бұл мәлімет түпнұсқасында беріліп отыр. [3]

Таблица 7. Размещение переселенцев в областях Казахстана (1870—1896 гг.)*

Место размещения	Место выхода переселенцев								Итого	
	Европейская Россия		Привислинские губ., Кавказ, Финляндия		Сибирь, области Степного и Туркестан. генерал-губернаторства		Иностранные государства			
	чел.	%	чел.	%	чел.	%	чел.	%		
Акмолинская	116594	80,8	1684	1,3	25759	17,8	143	0,1	14418	100
Семипалатинская	16126	52,4	270	0,9	14123	45,9	244	0,8	39763	100
Семиреченская	26746	28,8	441	0,6	22230	23,9	43424	46,7	92846	100
Сырдарьинская	30001	63,6	3639	7,8	9904	21	3611	7,6	47155	100
Тургайская	30194	96,0	150	0,5	834	2,6	281	0,9	31459	100
Уральская	57687	94,7	390	0,7	2705	4,5	85	0,1	60867	100
Итого:	277348	68,1	6574	1,7	75555	18,5	47788	11,7	407265	100

Ескерту: мәлімет алынды Алексеенко, Н.В. Население дореволюционного Казахстана : (Численность, размещение, состав, 1870-1914 гг.) - Алма-Ата : Наука, 1981. 68б.

Қазақстанға келген қоныстанушылардың барлығы – 407265 адам. Оның ішінде: Еуропалық Ресейден келгендер саны – 277348; Привислинский губерниясы, Кавказ, Финляндиядан – 6574; Сібір, Дала және Түркістан генерал-губернаторлығынан – 75555; Шетел мемлекеттерінен – 47788 адам. Яғни, ең жоғары пайыздық үлесі Ресейдің ішкі аудандарынан – 68,1%, Сібірден – 18,5%, шет елден – 11,7% және қалған 1,7% үлесі Привислинский губерниясы, Кавказ, Финляндиядан келгендерге тиесілі екенін көруге болады.

Қазақстанға қоныс аударудың жаңа екіні XIX ғасырдың 80-ші жылдарының аяғында Ресейде аграрлық мәселенің шиеленісуімен қайта жандандырылды. 1889 жылы патша үкіметі Қазақстанға Ресейден шаруаларды қоныстандырудың тәртібі мен шарттары туралы жаңа заң қабылдайды. Бұған 1891-1892 жылдардағы Ресейдегі қуаңшылық пен ашаршылық шаруалардың қазақ даласына екінін одан әрі күшейтті. Шаруалар қазақтардан 1 десятина жерді 7 тиыннан жалға алса, ал Жетісуда 1 рубльден 7 рубльге дейін сатып алған. Мұндай мәмілелерді патша үкіметі қолдап отырды.

Осы кезеңдерде қоныс аударушылар мен қазақ халқының экономикалық жағдайын, қоныс аударушыларға шаруашылықты табысты жүргізу үшін қажетті жер «нормаларын» анықтау үшін Қазақстанға бірқатар экспедициялар жіберіледі. Бұл Половцев экспедициясы (1895-1896), Ф.А. Щербин экспедициясы (1896-1901).

Щербин экспедициясының нәтижелері бойынша қазақ шаруашылығына (18-ден 24 бірлікке дейін) әр мал басына 5-тен 8 десятинаға дейін қабылданды. Бұл бір шаруашылыққа 90-192 десятинанан құрады, оған әр шаруашылыққа 25 пайыздық үстеме қосу керек (1 шаруашылыққа 22-ден 43 десятинаға дейін). Қоныс аудару басқармасы бұл норманы ұзақ уақыт пайдаланбады. Столыпин реформасынан кейін 25 пайыздық үстеме ақы алынып тасталды. Ал, Дала генерал-губернаторы Надаров уақытша комиссия-лардың қоныс аударушыларға бөлінген учаскелерді «алдын ала қарау» туралы құжаттың күшін жойды. Бұл қазақтардың тартып алынған жерлерін қайтарып алу және қоныс аударушыларға жерді әділетсіз бөлуге шағымдану құқығынан айырды. [4].

Экспедиция 8 уезді зерттей келе, қазақтарда «артық жер» телімдері барын анықтайды. Бұл «артық» жерлер «Қоныстандыру қорларын» құрады.

Нәтижесінде, 1895-1901 жылдар аралығында қазақтардан Орал және Торғай облыстарынан - 20 млн; Жетісу облысынан – 3,3 млн; Сырдария облысынан – 0,5 млн десятина шұрайлы жерлер тартып алынды. [5]

Сонымен қатар, Қазақстан территориясындағы «артық» жерлерді анықтау мақсатымен Қоныстандыру басқармаларының арнайы статистік партияларымен (бөлімдерімен) 1896 және 1901 жылдар аралығында 13 уезд зерттеледі. Ал, 1904-1912 жылдары 17 уезді, оның ішінде 10 уездге қайтара тексеру зерттеу-жұмыстарын жүргізді. Қазақтармен бірге қоныстандырылған орыс поселкелері де санаққа кірді. Осылайша, Қоныстандыру басқармасы «Азиялық Ресейдің көшпелі халқының жерді пайдалануы мен шаруашылығына экономикалық-статистикалық зерттеу жүргізу» Бағдарламасын құрастырады.

Бұл Бағдарлама бойынша «жекелеген қауымдардың (халықтардың) шығу тегі, жер мен суды пайдалану, жекелеген ауыл шаруашылықтарының көші-қоны, астық пен жем-шөп дайындықтары, мал

қыстаулары мен жайылымдары туралы» мәліметтерді сауалнама жүргізу арқылы ақпарат жинау көзделді.

Үй шаруашылығын зерттеу карточкаларына қосымша төмендегідей мәліметтер алынды: жергілікті тұрғындардың саны мен жынысы бойынша, жас құрылымдары бойынша: бала, жасөспірім (жұмысқа жарамды), жұмысқа жарамды жастағылар және қарттар деп белгіленді. Оған қоса орыс тілін білетін – білмейтіндігі туралы қосымша айрықша белгілер қойылған мәліметтер тіркелген. [6]

Шаруаларды қоныстандырудың ең белсенді кезеңі 1906-1909 жылдар аралығын қамтиды және осы жылдарда патша үкіметі қоныс аудару ағынын жан-жақты қолдайды.

Келесі кезең, 1910-1914 жылдары үкіметтің орыс шаруаларын жерге орналастыруда, яғни 1906 жылғы 9 қарашадағы Жарлықтың негізгі ережелерін Қазақстан мен Сібір аудандарына таратуда жаңа міндеттер қоятындығымен сипатталады. Жарлыққа сәйкес, әрбір шаруа өз үлесін жеке меншікке бекітуге, ауылдық қауымдастықтан шығуға құқылы болды.

XX ғасырдың басында империяның «азиаттық» аймағы бірнеше бөліктен тұрды. Оларға: Батыс Сібір, Шығыс Сібір, Қиыр Шығыс, Орынбор аймағы, Далалық аймақ және Түркістан. [7]

1906 жылы 24 тамызда жарияланған үкімет бағдарламасы Столыпіннің аграрлық реформасы - Министрлер Кеңесінің төрағасы П.А. Столыпіннің есімімен аталған революцияға дейінгі Ресейдің Ауыл шаруашылығын қайта құру жөніндегі заңнамалық шаралар бағдарламасы еді. Ол екі бөліктен тұрды:

біріншіден, елді төтенше шаралар арқылы тыныштандыру және Ресейдің кейбір аудандарында әскери-далалық сот жүйесін енгізе отырып, соғыс жағдайын жариялау;

екінші бөлімінде, ІІ-ші Думаның шақырылуын күтпей, аграрлық реформаны бастау ұсынылды.

Ресми түрде Столыпін аграрлық реформасы Сенаттың 1906 жылғы 9 қарашадағы «Шаруа жерін иелену мен жерді пайдалануға қатысты қолданыстағы заңның кейбір ережелерін толықтыру туралы» жоғары Жарлығымен жарияланды. Дума мен мемлекеттік Кеңес мақұлдағаннан кейін бұл Жарлық 1910 жылғы 14 маусымдағы Заң деп аталды. Бұл заңның негізгі мақсаты - Ресейде революцияның жаңа толқынын болдырмау еді.

Реформа «қоныс аудару» қозғалысын жандандыра отырып, орыс шаруаларына шығысқа, атап айтқанда Қазақстанға еркін қоныс аудару құқығын беруі. Себебі, Столыпіннің аграрлық реформасын жүзеге асыруда империяның азиялық аймағы Қазақстан – егін шаруашылығына қолайлы және аз қоныстандырылған аймақтардың бірі болды.

Жаппай қоныс аудару іс-шараларының басталуымен әкімшілік – территориалдық бірліктерден тыс әкімшілік - ведомстволар құрыла бастады. Азиялық аймақтар картасында қоныстандыру аудандары мен қоныстандыру учаскелері пайда бола бастады. Аталған ұйымдар әкімшілік және қаржылық автономия құқығын иеленді. [7]

Ішкі істер министрлігі жанынан 1895 жылы ашылған «Қоныс аудару басқармасы» 1905 жылы мамыр айында жаңадан құрылған «Егіншілік және мемлекеттік меншік министрлігі» қарамағына өтіп, Ресейдегі қоныс аудару мәселесіне қатысты іс-шаралар жүктелді. Мұның артынша үкімет орындары Қазақстан жерін қоныс аударатын бес ауданға бөлді. Олар, Торғай-Орал, Ақмола, Семей, Сырдария және Жетісу аудандары еді. [8]

«Қоныс аудару қорын» анықтау мақсатында XX ғасырдың басында Қазақ өлкесін «зерттеу» үшін арнайы экспедициялар жіберілді.

1906-1912 жылдары П.Скрыплев пен П.Румянцев басқарған статистикалық экспедициялар Сырдария және Жетісу облыстарындағы қазақ шаруашылықтарын, ал 1904-1911 жылдары П.Хворостинский, В.Кузнецов және А.Переpletчиков басқарған экспедиция Торғай, Ақмола, Семей облыстарында Статистикалық зерттеу жүргізді.

Тек Жетісу облысы бойынша, 1906-1914 жылдар аралығында қазақтардан тартып алынған жердің көлемі 2 708 226 десятина жер болды. Оның ішінде 1 миллион десятина жер мемлекеттік қазына қарауына тиесілі орман саяжайлары мен хуторларды және т.б. мемлекеттік нысандарды салуға алынды. Сонымен қатар, Семей, Ақмола, Торғай және басқа аудандардан ең шұрайлы жерлер тартып алынды. Бұл іс-шаралар қазақтарды шөл және шөлейт жерлерге көшірумен және дәстүрлі мал шаруашылығы жүйесін жүргізуге нұқсан келтіруіне әкелді. [9]

Қорыта келе, XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында отарлаудың бір көрінісі ретінде жүрген қоныстандыру шаралары қазақ халқының дәстүрлі шаруашылығының жүйесін бұзды. Жалпы көлемі 45 млн га жерді еуропалық және басқа халықтардан құралған қоныстанушылар мен мемлекеттің пайдасына шешілді. Өз жерінде «түземдік» лақап атын иеленіп, дәстүрлі мекенінде «жатақтарға» айналды.

Патша үкіметінің қоныстандыру саясаты көшпелі және отырықшы халық санының ара-қатынасының біртіндеп өзгеруіне әкелді. Орыс шаруаларын қоныстандыру арқылы отарлау 1916 жылға қарай қазақтардың ауыл шаруашылығымен айналысуына мәжбүрледі.

1918 жылдың басында Петроградтағы егіншілік комиссариатының Отарлау бюросының құрылуымен, Мәскеу, Самара және Верныйда комиссариаттардың филиалдары ашылды. Отарлау бюросының міндеттеріне:

Біріншіден, Сібірге қоныс аударғысы келетіндерді, диканшыларды қоныс аударудың тұрмыстық және шаруашылық жағдайлары туралы хабардар ету;

Екіншіден, Солтүстік, Орталық, Еділ облыстарынан басталған жаппай ағынды реттеу, оны белгілі бір жерлерге бағыттау;

Үшіншіден, көшуге жәрдемдесу;

Төртіншіден, Сібірге ағылған жұмыссыздарды: жұмысшылар, мамандар, қара жұмысшыларға жұмыс іздеудің мүмкіндігін анықтау;

Бесіншіден, Сібірдің өнеркәсіптік кәсіпорындарында орналастыру мүмкіндігін анықтау және жәрдемдесу.

Яғни, отарлау бюросы ай сайын қоныс аударушылар мен қоныс аударушыларға қатысты барлық мәселелер бойынша Орталыққа хабарлауы керек еді. Алайда, қазақ даласындағы 1916 жылғы көтеріліс-тен, содан кейін азаматтық соғыстан қорыққан көптеген шаруалар Украинаға, Кубанға және Орталық провинцияларға кері көшті. [10]

Қорытынды. Ресейдің ішкі аудандарынан Қазақстанға Ресей патшалығының жүргізген қоныстан-дыру саясаты қазақ халқының әлеуметтік-демографиялық сипаттамасының өзгеруіне әкелді. Бірақ 1920 жылдардың аяғында үкімет көп көңіл бөлген шаруалардың қоныс аударуы өте қымбатқа түсетіні және елдің жаңа әлеуметтік-саяси міндеттеріне сәйкес келмейтіні белгілі болды, ол құлдырады және соңында жойылды. Алайда, қоныс аудару тарихын зерделеу және осы үдерісті кеңестік биліктің міндеттеріне ауыстыру Қазақстан Республикасының Көші-қон саясатын жүргізу үшін аса маңызды тәжірибе болып табылады. Капиталистік өндіріс пен капиталистік қатынастардың енуі Қазақстанның экономикалық өмірін түбегейлі өзгертті. Бұл өз кезегінде қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымында жаһандық өзгерістерге алып келді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Рысқұлов, Т. Шығармаларының толық жинағы, Т.3. Мәдени мұра Мем.бағд. кітап сериялары. – А.: Қазығұрт, 2007. – 167 б.
2. История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней (под ред. М.Абдыкалыкова, А.Панкратова, КазОГИЗ, 1943 г. – 290 б.
3. Алексеенко, Н.В. Население дореволюционного Казахстана : (Численность, размещение, состав, 1870-1914 гг.). – Алма-Ата: Наука, 1981. – 68 б.
4. Отепова Г.Е. Политические процессы на территории К-на в нач. XX в. (на примере «Уш жуз»), Учеб.пособие. – Павлодар, 2005. – 15 б.
5. История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней. – 292-293 б.
6. Алексеенко, Н.В. Население дореволюционного Казахстана : (Численность, размещение, состав, 1870-1914 гг.). – Алма-Ата: Наука, 1981. – 18-19 б.
7. Ремнев А.В., Суворова Н.Г. Управляемая колонизация и стихийные миграционные процессы на Азиатских окраинах Российской империи //Русский регионы, 2007 г. – 152-153 б.
8. Қойгелдиев М. Жетісудағы Ресей билігі (XIX ғ. -1917 ж., Елорда. – Астана, 2004. – 141 б.
9. Рабочее и аграрное движение в Казахстане в 1907-194 годах. Сб. документов и материалов. /Под ред. Ф.Н. Киреев, Ф.И. Колодин, КазГосизд. – А., 1957. – 22 б.
10. Мийманбаева Ф., Команджаев А. Советская власть и ее роль в руководстве процессом переселения крестьян в Семиречье в 20-х годах XXв. //№1, 2020 ж. ҚазҰУ Хабаршысы: Тарих сериясы. – 72-83 бб.

References:

1. Complete Collection of works of Ryskulov T., Vol. 3. cultural heritage of the state."no," he said. book series. - A.: Kazygurt publ., 2007-167 P.
- 2.History of the Kazakh SSR from ancient times to our days (Ed. M. Abdykalikova, A. Pankratova, Kazogiz, 1943-290 P.
3. Alekseenko, N. V. population of suburban Kazakhstan: (number, size, composition, 1870-1914 GG.). - Alma-Ata: Nauka publ., 1981. - 68 P.
4. Oteпова G. E. political process in teritoriya at the beginning. XX V. (on the example of "Ush zhuz"), Ucheb."no," I said. - Pavlodar, 2005. - 15 p.
- 5.History of the Kazakh SSR from ancient times to our days. - P.292-293.
6. Alekseenko, N. V. population of suburban Kazakhstan: (number, size, composition, 1870-1914 GG.). - Alma-Ata: Nauka publ. – 1981. - pp. 18-19.

7. Remnev A.V., Suvorova N. G. *controlled colonization and spontaneous migration processes in Asian regions of the Russian Empire // Russian region, 2007 – pp. 152-153.*
8. Koigeldiev M. *Russian power in Semirechye (XIX century -1917, capital. - Astana, 2004. - 141 P.*
9. *working and agricultural movement in Kazakhstan in 1907-194. Sat. documents and materials. / Sub Ed. "I Don't Know," He Said. - A., 1957. - 22 p.*
10. Miymabayeva F., Komandzhaev A. *Soviet power and its role in the management of the process of transition-Lenia krestyan in Semirechye in the 20th year of the XXV. // Bulletin of kaznu No. 1, 2020: History series. - PP 72-83.*